

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

ў 11 КЛАСЕ

Вучэбна-метадычны дапаможнік
для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

*Рэкамендавана Навукова-метадычнай установай
«Нацыянальны інстытут адукацыі»
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь*

М а з ы р
«Белы Вецер»
2 0 1 4

УДК 373.5.016:811.161.3

ББК 74.298.1Бел

Б43

А ў т а р ы:

**Г. М. Валочка, Л. С. Васюковіч, Н. П. Даўбешка,
С. С. Міхнёнак, У. П. Саўко**

Р э ц е н з е н т ы:

кафедра рыторыкі і методыкі выкладання мовы і літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (доктар пед. навук дацэнт **Л. М. Гамеза**);
нам. дырэктара па вучэбнай рабоце дзяржаўнай установы адукацыі «Гімназія № 1 імя Ф. Скарыны г. Мінска», настаўнік беларускай мовы і літаратуры вышэйшай катэгорыі **Н. У. Целяпун**

Беларуская мова ў 11 класе : вучэб.-метадыч. дапам.
Б43 для настаўнікаў устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус.
і рус. мовамі навучання / Г. М. Валочка [і інш.]. — Ма-
зыр : Белы Вецер, 2014. — 175, [1] с.

ISBN 978-985-542-709-5.

У вучэбна-метадычным дапаможніку прыводзяцца метадыч-
ныя рэкамендацыі, якія дапамогуць настаўніку ў арганізацыі
навучальнага працэсу па беларускай мове пры вывучэнні
моўнага і маўленчага матэрыялу, яго паўтарэнні, падагульненні
і сістэматызацыі.

Адрасуецца настаўнікам устаноў агульнай сярэдняй
адукацыі.

УДК 373.5.016:811.161.3
ББК 74.298.1Бел

ISBN 978-985-542-709-5

© Нацыянальны інстытут адукацыі, 2014
© Афармленне. ТАА ВД «Белы Вецер», 2014

Прадмова

Змест дапаможніка ў адпаведнасці з праграмай і вучэбным дапаможнікам для 11-га класа складае культура вуснага і пісьмовага маўлення, што падразумявае найперш валоданне нормамі вуснай і пісьмовай формаў літаратурнай мовы (правіламі вымаўлення, націску, утварэння формаў слова і г. д.), а таксама ўменне выкарыстоўваць разнастайныя моўныя сродкі ў адпаведнасці з мэтамі і зместам маўлення. Таму асноўная ўвага ў вучэбна-метадычным дапаможніку акцэнтуюцца на правільнасці маўлення (г. зн. арфаэпічных, акцэнталагічных, арфаграфічных, марфалагічных, сінтаксічных і пунктуацыйных нормах), а таксама на іншых якасцях культуры маўлення (дакладнасці, лагічнасці, чысціні, багаці, выразнасці і дарэчнасці маўлення). Такім чынам, на заключным этапе, калі вывучаны асноўныя раздзелы сучаснай беларускай мовы, змест курса «Культура вуснага і пісьмовага маўлення» дае магчымасць сістэматызаваць веды, уменні і навыкі вучняў, набытыя на працягу папярэдніх гадоў навучання, на новай аснове — з пазіцый культуры маўлення, бо яна, як вядома, з’яўляецца адным са складнікаў культуры чалавека наогул.

Пры распрацоўцы метадычнага каментарыя да раздзела «Культура вуснага і пісьмовага маўлення» аўтары кіраваліся асноўнай мэтай навучання мове на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі — удасканаленне ведаў пра сістэму мовы і маўленне; валоданне беларускай мовай ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо); развіццё інтэлектуальнай, камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры вучняў. Выпускнік сучаснай школы з пазіцый запатрабаванняў грамадства павінен быць паўнацэннай

моўнай і маўленчай асобай, г. зн. чалавекам, які можа карыстацца мовай ва ўсіх сферах жыццядзейнасці: пазнавальнай, навучальнай, нацыянальна-культурнай, бытавой і інш. Аўтары вучэбна-метадычнага дапаможніка арыентуюць настаўніка на тое, што трэба вучыць не толькі граматычна правільна ствараць і афармляць вусныя і пісьмовыя паведамленні, але і выбіраць з багатага арсенала моўных сродкаў самыя трапныя, самыя дасканалыя і пераканальныя, г. зн. фарміраваць у вучняў высокую маўленчую культуру.

Вучэбны дапаможнік для 11-га класа прадугледжвае комплексную працу з тэкстамі, таму аўтары стараліся арганізаваць працу настаўніка так, каб вучні аналізавалі моўны матэрыял, умелі выдзяляць неабходныя прыметы моўнай з'явы, ілюстраваць свой адказ прыкладамі, авалодалі прыёмамі супастаўлення, класіфікацыі моўных з'яў, маглі прымяняць атрыманыя веды на практыцы.

Асаблівая ўвага надаецца фарміраванню і ўдасканаленню маўленчых уменняў і навыкаў вучняў, што прадугледжвае заданні на ўспрыманне, разуменне, трансфармацыю, стварэнне і пісьмовае афармленне тэкстаў розных стыляў, тыпаў і жанраў. Пры гэтым не застаюцца па-за ўвагаю заданні, якія садзейнічаюць фарміраванню і замацаванню моўных і маўленчых ведаў, уменняў і навыкаў адзінаццацікласнікаў, паўтарэнню вывучанага матэрыялу. Аўтары дапаможніка імкнуліся, каб праца на ўроку вызначалася лагічнасцю і паслядоўнасцю, рацыянальнымі суадносінамі заданняў рэпрадуктыўнага і прадуктыўнага характару, даступнасцю творчых заданняў для вучняў.

З м е с т

Прадмова	3
----------------	---

КУЛЬТУРА ВУСНАГА І ПІСЬМОВАГА МАЎЛЕННЯ

Асноўныя якасці культуры маўлення	5
Маўленчы этыкет, асноўныя правілы маўленчых паводзін ...	10

ПРАВІЛЬНАСЦЬ МАЎЛЕННЯ

Паняцце літаратурнай нормы	17
Арфаэпічныя нормы	21
Акцэнталагічныя нормы. Лагічны націск	25

АРФАГРАФІЧНЫЯ НОРМЫ

Напісанні, заснаваныя на фанетычным прынцыпе	29
Правапіс галосных <i>о, э, а</i>	29
Правапіс галосных <i>е, ё, я</i>	32
Правапіс галосных у складаных словах	34
Правапіс спалучэнняў галосных у запазычаных словах	36
Правапіс літар <i>і, ы, ў</i> пасля прыставак	39
Правапіс прыстаўных галосных, прыстаўных і ўстаўных зычных	41
Правапіс літар <i>у і ў</i>	43
Правапіс <i>д і дз, т і ц</i>	46
Правапіс падоўжаных зычных	48
Правапіс некаторых спалучэнняў зычных	50
Правапіс прыставак на <i>з, с</i>	51
Напісанні, заснаваныя на марфалагічным прынцыпе	53
Правапіс звонкіх і глухіх, шыпячых і свісцячых, спалучэнняў	
зычных на стыку кораня і суфікса, прыстаўкі і кораня	53
Правапіс мяккага знака і апострафа	56
Змякчальны мяккі знак	56
Раздзяляльны мяккі знак і апостраф	58
Правапіс вялікай і малой літар	59
Агульныя правілы напісання слоў разам, праз злучок і асобна	62

МАРФАЛАГІЧНЫЯ НОРМЫ

Нормы ўжывання назоўнікаў	69
Адушаўлёныя і неадушаўлёныя назоўнікі	69
Род назоўнікаў	70
Лік назоўнікаў	76
Скланенне назоўнікаў	77
Рознаскланяльныя назоўнікі	83
Нескланяльныя назоўнікі	85
Канчаткі назоўнікаў у родным і месным склонах множнага ліку	85
Нормы ўжывання прыметнікаў	87
Поўныя і кароткія формы прыметнікаў	87
Ступені параўнання якасных прыметнікаў	88
Прыналежныя прыметнікі	90
Нормы ўжывання лічэбнікаў	90
Нормы ўжывання займеннікаў	92
Нормы ўжывання дзеясловаў	93
Нормы ўжывання прыслоўяў	95

СІНТАКСІЧНЫЯ НОРМЫ

Правілы дапасавання і кіравання	97
Асаблівасці пабудовы сказаў з аднароднымі і адасобленымі членамі	102
Парадак слоў у сказе. Сувязь дзейніка і выказніка ў сказе ...	108
Асаблівасці пабудовы складаных сказаў	111

ПУНКТУАЦЫЙНЫЯ НОРМЫ

Знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі	117
Знакі прыпынку ў сказах з адасобленымі членамі. Знакі прыпынку пры адасобленых азначэннях і прыдатках	121
Знакі прыпынку пры адасобленых акалічнасцях, дапаўненнях і ўдакладняльных членах сказа	126
Знакі прыпынку ў сказах з параўнальнымі зваротамі	129
Знакі прыпынку ў сказах з пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі	131
Знакі прыпынку ў сказах са звароткамі	135
Знакі прыпынку ў складаных сказах. Знакі прыпынку ў складаназлучаных сказах	137
Знакі прыпынку ў складаназалежных сказах	140
Знакі прыпынку ў бяззлучнікавых складаных сказах	147
	175

Знакі прыпынку ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак	151
Знакі прыпынку ў канструкцыях з простаю мовай	155
Дакладнасць і лагічнасць маўлення	161
Чысціня маўлення	164
Багацце маўлення	164
Выразнасць маўлення	165
Дарэчнасць маўлення	168
ПАДАГУЛЬНЕННЕ І СІСТЭМАТЫЗАЦЫЯ ВЫВУЧАНАГА ЗА ГОД	169

Вучэбнае выданне

Валочка Ганна Міхайлаўна
Васюковіч Людміла Сяргееўна
Даўбешка Ніна Паўлаўна і інш.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА **Ў 11 КЛАСЕ**

Вучэбна-метадычны дапаможнік для настаўнікаў
устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай
і рускай мовамі навучання

Галоўны рэдактар *С. Я. Шумак*
Вядучы рэдактар *Л. А. Стоўба*
Мастак вокладкі *К. І. Фурс*
Камп'ютарная вёрстка *Л. А. Стоўбы*

Падпісана да друку з арыгінал-макета 28.02.2014. Фармат 60x84/16. Папера афсетная. Друк лічбавы. Ум. друк. арк. 10,23. Ул.-выд. арк. 8,0. Тыраж 2213 экз. Заказ 262/5427095-1.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:

Таварыства з абмежаванай адказнасцю «Выдавецкі Дом «Белы Вечер». Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/35 ад 16.09.2013. 247760, г. Мазыр, вул. Савецкая, 198/4. Тэл./факс (0236) 32-51-03, 32-51-22. Філіял: 220007, г. Мінск, вул. Валадзько, 30, оф. 417. Тэл. (017) 224-66-89, 298-50-26, 298-50-27. book.belveter.by. E-mail: book@belveter.by